

Chęć

91

Dodovk
literacko-nawukovi
„Zrzeszë Kaszëbskij!”

Rok I.

Sobota 6 rujana 1945 r.

Nr. 1.

Bruno Richert.

Z najigo kołovażô...

Smjertelné bjotkji przodków naszech wo norodni bet varate przeszło tesąc lat. Wognję i mjeczę chodoł German na zemje przodków naszech i przez długji vjekji bredoł v stovjańskji krevji. Wognję i mjeczę vedzéroł jejim zemje, skrov po skravje i par nasz norodni bet na vschód, wod Elbe na Odre, wod Odre pod Vjstę. Te smjertelné bjotkji przodków naszech wo norodni bet varate przeszło tesąc lat. I tak to z trojnech plemjon veletkijch: Letikov, Vagrov, Wobotretóv Rujan, Volinjan, Kaszëbov i Stovińców wostół te jeden zbjeg, a to są dzisészzi Kaszëbji, co jesz zajmato malinkji posodtovej zemji, co so cignje wod Chonjic nji-mo Gduńska jasz po sené vode Boltu.

Ale i jejich so robji corósto mnij. Cezezna jak smjertelno chera vzero so v calo domocezne i tak Kaszëbskô kanę ju dziso nad zbrekę przitkji przepadnji. Los kaszëbskigo ludu mó so rozegrac v teraznjším pokolenjim: albo lud nasz so wodrodi do novigo žęcô, abo pudze v njikvę wu-

Trzë raze ju povjót duch wodrode poprzez kaszëbskje podku i zgjinje po vszeden czas — na vjekji. pola, trze raze bjije ten głos do serc kaszëbskijgo ledu.

Vzaprzesztem pokolenjim vołół Florjan Cenova, le lud nasz zatikoł wusze na jego vołanjé i szed za vskazą le lud zech. V przeszłim pokolenjim Młodokaszëbji pod stanjicą Grifa vołeli do ledu, le lud nasz wostół głechi na ten głos i szed dalej za vskozą cëzech.

Jakno trzeci pokolenje procę podjęle zrzeszińce. Be-le to młodi Kaszëbji chterni z mjetote do wojczesti sprave i dlo kaszëbjizne szlebe v wogjin. Gredima przed wojną turzec muszele drożeszczama — ko rovnak nje popuscele i jich dokoz je vjolgi. Le tak belo, że lud nasz wostół dalij głechi.

Wojna nas vjele nawuczela. Kaszëbji dzisdzen zacinają stojec wo svoje. Duch kaszëbskji budzi se vszędze. Tak domoco inteligencejo, jak i prosti lud przechodo i do se i vroco nazod na ture wojcov. A choci dręgo jidze próco przodem. — ko rovnak jidze. Kaszëbji, jidze terusku proba wodrode, bodoj poroz wostatni. Mě, dovní zrzeszince, zacinome dzis po

nim straszlevim wojneszczu vedovk najigo pjisma „Zrzesz Kaszëbsko“.

„Zrzesz Kaszëbsko“ i ji literacko-nowukovi do-dovk „Checz“ proceją nad wodrodą Kaszëbov, naj ducha, naj kultere i vszetkjigo, co se skłodo na kaszëbskosc.

Njima dzisodnjem wosvjeconigo człowjeka, chterenbe zaprzeczł nom prava možlevo vižavnigo rozkleco idividualnote regionalni i podvjignjeco na stę-pjen vežsi naj dodatnich apartnosci kaszëbskijch i szerszigo pogłëbjenjo vsezcovigo najigo ledu wo nich apartnoscach i podnjesenjo buche nazsi jakno želazni-go szczepu przemorskijgo, jakno posledni wotroce belnich Pomorzan, jakno noczekavszzi szczatłk etniczni dovnich lechitov, kjej zgjinęle przelabjanje, kjej vemjerają posledni wotroce. Też novoczesnô psychologijó vekoziwo starą provdę v novim vjidze: że vszelakó kultera verosto z vortoscov regionalnich, z zemji rodni, wojcovjisti, a tip wobivatela znivelovanigo „na jed-nę modłę noszającigo kaganjec“, to vortosc njekulteralnô, anti-kulteralno i bezvortnô. Człowjek bezwojczeznani je mjętkji na vszelejaki vpliv vevrotovi, je bez checze i njeszczeslevi; je tim, co njiceje, pseje spo-łeczenstvo.

Kaszëbji! Przespelejesme njejedni vjalgi dzen, ale dzis mě se wobudzele. Nje dôme se dregji roz wuspjovac! Mdzeme budovele naj rodną kulterę, a mdzeme budovele je mocnima rękama, bo jesme nohartovnjieszim, nocvjardszim plemjenę v klinje penstva polskijgo.

„Zrzesz Kaszëbsko“ stovo dzis na drożeszczu cvjardi próce nad wodrodą Kaszëbov, nad stanovjenjim budaceje nazsi kultere. Nasz dodovk „Checz mo jic v nich zgrovach na pjerszim molu.

Z najigo kołovažo zgrove dlo lubotni Tatczezne i żorotnigo a bjednigo ledu kaszëbskijgo nas njick nje zepchnje v wuzemni gone vargov. Jakno bojorze z przode lat — z przed vojne, jesme woblokli v stalan

vénjik mjelote zemji kaszebskiji. Jakuż to dobrze nossec taką deję bene se, co jinim vjide goro i provadzi nas turę prostim i vjidnim do bjotk, do próce i célu. Vszedni njevortni procemnosce njimoga zestrachac nasi desze. Vszeterni ledzkji wuzemni sprave sprovdzają le njevjidni wucmulenjë na nasze lepe. V naszim zomku, v naszim krolestvje czejeme sę vastą mocnim a vdałim. Dlo małovortnote ledzkji serca nasze są zamkli na mocni skobel. Desza naj vstec svim wokę varco na dómoci gone i pase sę na njivach naj dzejov, chterne starce nama wostavjele v zopjisu. Serce nom cvjardnje, bo cvjardé ždaje nas turzenjë — najo jesta stęgła, bo grędima turzec mdzeme drozesczama.

Jesme zvczajni wutcevi a cvjardi próce dlo svjėti sprave kaszebskiji. Vjic i dobecé nje wominje.

MESLE:

Cechi v proce, zavżęti v turzenjim i svoji dejovi pochadze, mjelosc wofjare czenu dlo svigo ledu — to są znankji belnich senov i vjolgich dechov. (r.)

JAN ROMPSKI

Najô literatëra vojennô.

Na literatere narodu, jakno vszëdni dokoze drëkovanı, bjerze sę procô, rozklivanjë, ewolucjô vjekov. Procô kjile pokolenı tvorcov rozklivajacich svoj vsebot, dëcha, vënoszô ję na coraz vjększi szczeble, na te szczeble, z chternich sęje dobetnim wognjem z wognjiszczna norodnigo dëcha.

Poezja, proza z vszëdnima svojima ôrtama je tu bogatą kormą, z chterni ževji sę całi norod, a jim blezij stoi nje, jim vjęcij z nje, tim vjernjejszigo je zdradzła dëszë i dëcha, tim belnjejszô, tim vjększim arcedzelem je.

V ożęzkjich szterkach dzejovich, kjej wurivô sę vszëdno žęcë spoleczni, politiczni państwa, kjej kulteralni žęcë je wobnjizoni do zera, nji ma move wo bogacenjô. tvorzenjô literatere na mjarę pokoju. Pjisarzë, počëcë, publiciscë, ledze nowukji, vjëtë jednak žëją svojim žęcëm i przez to reteją norod, reteją lud wod dëchovi smjercë, że nje gubi tego, co wulożel wob lata, vjekji svojigo žnjiva.

Podchodomë pravje do czasu, v chternim nasze kulteralni žęcë, nje maconi gvoltę, kvjitło krznjato. kjej szłë vëdave gazet, cządnjikov, poezjov, povjescov i dokozov nowukovich; kjej žëvé słovo zdrzadnjë, scenë, delektovało nas, dovalo prosti zetknjëci sę z tvorcą i budzało v nas svjat pjëkna. artezmu, przeživanjë, chterno kożdi kulteralni państwo v se mjec muszi

Ten szcził kulteralnego žęcô zrëdało vëbuchnjęcë wojnë. Njevola, bezdëszni njiszčenje przez Njemca vszetkjigo co polskji i kaszebskji, woszętnjilo, wogolocoło, naji njive, chterne zdrzałe na svich wotrokov tacačich sę vëleklima woczama skozanich na wupchnjácë zagładę wugorov.

Stara, kłopot jednak tich zawostanich tvorcov, chternim v takjich szterkach je na sercu retovanjë kutere, te, co jesz zawostało v norodze — kleje mesł próce na przindosc. Bo choc nom Njemc volnosc vzał vjarę jesme mjile, że przindze zôs vjalgji dzen volnoscë, I przëszed.

Z tego wudbanjô, możeme sę przezdrzec najimu zapravianju na przindosc.

DZĘKUJEMĚ

Vekonovcom kaszebskijch audicejov, v Polskijm Radjo rozgłosnje v Gduńsku za serdeczną žeczbe pod adrese Redakceje i Administraceje „Zrzesze Kaszebskji“ vspoli z wuroczestoscą wotemknjëco i posvjęceno wobremjenjo vedavnjictva. Selome tež tą tu drogą nasze nolepsi słova wuvozanjo dlo Vas, Drechovje, i žeczime szcëscio i zdaru na ti vaji drodze próce kulteralni.

Redakcejo i Administracejo.

Drapc, pazura hitlerovskô wusmjerciva nom njemjeloserno całi nasz dokoz. Bra vszetkji možlivote jakjigole rozklivanjô najigo pjismjona, gnjotła wodrazu zgrovani, chterno be vskozivało, na novrot do svojigo, choche do move! Wo pjismje nje beło vcałosce meslec.

Moje tajni zgrovanie do stvorzenjô tajnigo bjuletinu, rozbjelo sę wo tesące procemnoscov i vsadzenji mje do wobozu. Jednak czesto jałovi nje beło nasze žęcë, jele jidze wo part Kaszebov-Zrzeszimov. Wonji žele žecim, žecëm zataconich pjiskorzov, chterni jak mogłë pracovele, njedele vegasec wugnjiszczu domoci kultere, a svojima skrama podskocele go že nje zgaszło i dzis mô vszetko dlo se, be rozpolec sę v płom, co wogrzëjé veznobli wugore, že zôs zakvjitnje domocë bestrim, krznjatim žecëm, znovu bajkovô paproc mdze mogła chronjic v svoji cenje pokrzesną rosę kvjotkom naji kulterë.

V cządze tich stolemjastich bjotkov wo becë i njebecë, mjileczno dlô naju beło vdarzec tę proce, chternę jesme ju dele. Z nji szłë mesle do novi budacaje dokozov. Tak v rozmovje z profesorem V. Stefanem Bjeszkiem v 1942 r. na temate wogłovi zajmov i studjov nad kaszebjzną, mjileczną chvjilą beł vspomink wo Majkovskijm, wo jęgo „Remusu“. Tu Profesor vegodoł sę wo zbjeranjim i szekovanjim materjałov do povjesce kaszebskji pt. „Sin Remusa“.

Skądka sę zrodza mesłô, skądka geneza povjesce? Cze dopominô sę te knopje, spôdk dejovi Remusa, provadzoni za rëczkę z grobu, vjidnigo znaku bojata kaszebskji, przez panją Zobor, personifikację moce i mjelosce przëkozivajacij deję z pokolenja na pokolenje. — A może postëpni vatk Remusovi deje, wodrodzivajaci sę v novim pokolenjim, chternim polaci sę krvavim vjidem jason pjisze na krzizu rozervanich serc vjitrznjë...

Pjëkni bełë tež szteruskji na zindzenjach wu Ks. Cr. Gruczë w Govjidlenje. Mjałë wone znankji, charakter, vjeczorov literackijch. Kaszebskji ledovi spjive i kompozicje Jana Trepczika, recitacjô napjisanich vjerszov i novelkov, diskusje nad kaszebjzną, cztanje lestov V. Brunona Richerta, chteren beł na

studiach w Generalgouvernement — to był program wieczorka. — W lestach jego przewijał się młodzi, zapoloni duch, mijałymi ziemie Kaszebską sin! Na jednym z takich wieczorów z wudzelem Jana Trepczika, Fel. Marszał kowskijego, gospodarza ks. Fr. Grucze i mojim zapadło przerzeczynie intensivni tvorcosce. Napomkniję był temat bityve pod Reknijcą. Podjął jem się tej pisanjõ tragedje pt. „Reknijca“. Godelejesme też wo moji povjesce „Wurvanõ spjera“, chternę jem zaczął pisać w 1943 r.

Dzisi po dobecem nad Njemcem, możeme se dokonac jakji je nasz dokoz.

Koscelnõ pjesnjõ v tlõmaczenju i napisanjõ ks. Grucze je czesto novim dokozem, jak też psalme v tlõmaczenju Ks. Vedrovskijego.

Vasta Brunon Richert rozklõdõ nama belni dokoze historicznych rozpravov, jak: „Dzeje navrocenjõ Kaszebov na chrzescijaństwo“, „Mitologja kaszebsko“, „Dzeje Olive“ i jini: Dokoze svjodczã wo belnim wuchvecenjim i znajor stvje historicznim, tak że młodi talent nowukovi przez nje prezero i koże vjerzec v prziszlęgs historika kaszebskijego.

Z moich napisanych do tere dokozov „Reknijca, Vzenjik Arkone“, tragedje, „Wurvanõ spjeva“ povjesce, zborku poezjov przedvojennich, wojennich „Moje spjve“ wuchronijle się wod zniszczenjo povjesc „Wurvanõ spjiva“ i vjersze vojenni. Z tragedjov wostale pojedynczi akte, chterne rovnak pomogã v jich wodtvozenjõ.

Muszę hevo vdarzec wo tvorcosce Jana Trepczika, chteren po dzelu I. Kaszebskijego pjesnjoka, tworzel i komponoval pjesne do II-go dzelu, jak: Spjeva Grabjork, Czolineov i jini.

Tak to vjidzime, że jakle można było, tworce kaszebskji nje dukvjile pod mjedzã, ale napinele swoje gusle, pracovele, pjisele — Roznjecivele svjadomosc kaszebską a tim samym też i polską. Spełnivele svoj dzel kamjannich stolpov nad jantarovim brzegem chteren dzis zos może szemrzec pjesnię volnosce, rovnoscë, błogosłavjenstva rëbotekjim chłopskim rëkom: Dzis ju nji mome potrzebe krec się z pisanjem, zatikac manuskripta v budlach, ale vedobivac je i dovac ledovi bë mjoł na wucenzenje dësze i dëcha.

A. LABUDA

Elementarne zasady pisowni kaszubskiej

Język pomorski czyli kaszubski żyje obecnie na tak stosunkowo małym obszarze etnograficznych Kaszub aż 71 gwarach. To różnikowanie językowe przedstawia nader wielką trudność do stworzenia języka literackiego, zrozumiałego dla wszystkich Kaszubów, gdyż pod żadnym warunkiem niewolno żadnich dodatnich właściwości poszczególnych dialektów pominąć. Każdy dialekt posiada swój specjalny zasób leksykalny, formy gramatyczne muszą być w języku książkowym kaszubskim koniecznie uwzględnione, bo właśnie one stanowią to wielkie bogactwo języka kaszubskiego. To wzięwszy pod uwagę, jak i różnice głosowe w stosunku do polszczyzny, łatwo zrozumieć że pisownia polska nie odpowiada kaszubszczyźnie, wobec czego należy stworzyć pisownię odrębną.

Chociaż większość pisarzy kaszubskich, jak Krofey, Pontanus, Derdowski i in., poszła za pisownią języka literackiego polskiego, to jednak dzisiaj zyskuje pisownia odrębna coraz to więcej zwolenników. Pierwszym, który porzucił pisownię polską i dał podwaliny pisowni odrębnej,

jest Florian Cejnowa. Pisownia ta, poprawiona przez F. Lorentza, acz jeszcze nie zupełnie doskonała, jest w każdym razie możliwą i bezsprzecznie najlepszą ze wszystkich dotychczasowych. Oto najelementarniejsze jej zasady i objaśnienia.

1. Zmiękczenia półgłosek oznacza się przez „j“ a nie przez „i“, jak w polskim, ponieważ „i“ brzmi w kaszubskim zawsze twardo; np. miękkie „k“, które brzmi jak polskie „ć“, a w niektórych dialektach jak „cz“, pisze się — „kj“, zaś miękkie „g“, które brzmi jak „dź“, pisze się — „gj“. Więc funkcję pol. „i“ pełni w pisowni kaszubskiej spółgłoska „j“.

2. W pisowni kaszubskiej zachodzą spółgłoski „v“ i „w“. Ponieważ w wszystkich pisowniach europejskich (oprócz polskiej i niemieckiej), które zapożyczyły alfabet łaciński, dźwięk polskiego „w“ znaczy się przez „v“, więc i w pisowni kaszubskiej się go używa; to jest raz a powtóre, że w kaszubskim zachodzi dźwięk pokrewny zbliżony do „t“, który się znaczy przez „w“. Czytaj więc „v“ jak polskie „w“, a kaszubskie „w“ jak „t“.

3. Znaczną ilość samogłosek typu e-towego zredukowano do trzech samogłosek e, ë, é. Pierwsza nie różni się wcale od polskiego „e“, a druga jest indywidualizmem odrębnym, nie spotykanym w innych językach. Występuje już chyba w czasach przedhistorycznych i jest produktem samogłosek a, u, i, e; odpowiada polsk. i, y, u. Ponieważ w języku kaszubskim zachodzą wyrazy takie, jak np. przeszed — przësed (przeszedł — przyszedł), veszed — vëszed (wszedł — wyszedł), rek — rëk (rak — ryk) itp., musi być „e“ od „ë“ w pisowni odróżniane.

Trzecia samogłoska „é“ jest produktem długiego „e“ i „i“. Musi być również odróżniana gdyż mamy wyrazy takie, jak np. sec — séc (kosić — sieć(e), dzel(ë) — dzël (dział — część itp.

4. Samogłoska „a“ przeszła w niektórych wypadkach w „õ“. Tę samogłoskę należy w pisowni odróżnić od „o“, celem odróżnienia przymiotników rodz. żeńskiego od rzeczowników i przysłówków, pjëkno (piękna — piękno), grëdõ — grëdo (ciężka — ciężko) itp.

5. Samogłoski nosowe (ę — a), chociaż inaczej brzmią niż w polskim, pisze się je tak dlatego, że Kaszuba jest już do znaków tych przyzwyczajony z języka polskiego książkowego, a powtóre, że jak pisali Krofey i Pontanus, pierwsi pisarze kaszubscy, — więc znaki te są zgodne z pisownią historyczną.

UWAGA. Wielka ilość znaków diakrytycznych daje tej pisowni pozór pisowni lingwistycznej i jest może z tego powodu trudną do czytania. Jednak znaki te są nieodzowne, przynajmniej na razie, chociaż z biegiem czasu po wysnuciu pewnych reguł, mogą być w części skasowane, podobnie jak to czyniono w innych pisowniach, a czyni się obecnie w czeskiej. Poza tem należy wiedzieć, że język książkowy służy przedewszystkiem do wyrażania myśli, a nie jedynie do dokładnego oddawania dźwięków. Przeto, czytając po kaszubsku, myśl po kaszubsku i używaj odpowiedniej akcentuacji, a nie naginaj języka do polszczyzny.

Kaszebj!

Pamiętojta, że Njemcë to nasz novjikszi vrog — won namavëdar najõ wozcovjiznę, dëszë i vjarë — won z najich pobratimcov nad Wodrã zrobjeł novjikszych vrogov Słovjańszczëznë; przëkozanjim naszym je boj z njima na smjerc i žëcë!

Roczezne v rujanje.

JAN ROMPSKI

5. X. 1523 wumjerô Bogustav X Beli, Knjez Zachodniego Pomorza. Wurodzel se 3. VI. 1454, sin Erika II. Młode lata przeżywał wsirod njezgodie starszech w Rügenwalde. Wobjął władzę po smjercë wojca (5. VII. 1474) nad Pom.-Vologoszcz, wostał wnetka przez swigo vuja Vartistava X przëjëtijakno nad Pom.-Szteteno a po 1478 jego nadstapjelca. V 1496 towarzel cesarzovi Maksimiljanovji I do Tirolu, znąd wëszed na pjelgrzimkę do Zemji Svjëti, z chterni varceł v 1498 r. Dva raze se woženel z Matgorzatą z Braunschweig — Wolfenbüttel (1476—1489) i Krj. polską Anną (1491—1503). Beł nobelnjeszim Knjezë Pomorza Zachodniego.

14. X. 1140 zemje stëpskô i staveńskô bullą Papjeza sparłączone z djecezją Kamńską.

15. X. 1678 Brandenborzovje zajmivają Stralsund.

16. X. 955 Gero Kole nekji Reknjice bijje Stojgnjeva, Knjeza Wobotretov.

17. X. 1456 założenje universitetu pomorskjegow Grifiji przez Knjeza Vartistava IX.

19. X. 1466 dregowugoda torinsko.

24. X. 1648 wugoda vestfalskô: Szvecejô dostowo Pomozer Przedné z Sztetene i Rują, Brandenburzovje Pomorze Sledné.

JAN TREPCZIK

Strużka.

Kuli godzenov e dnjov
Sodoł jem kol cebje
Te jes cecho szemarza
Po kamjiskach dravova.
Zdrzące na ce a tvój zberk
Czeł jem so jak v njebje
Peszno bo jes vezdrza mje
V zarzeklich nokolach
V kót ce wobvjincivot las
Co do se vcig chlosceł nas
A na spjichach z wobuch strón
Szemjot łóvs na polach.
O, te strużko! Skądka mosz
Teli žeci v sobje?
Ko njejedę tu kol nas
Je, jak bełbe mu ju czas!
Woddzekovac zna ma tu
I so legnąc v grobje.
Strużko moja! Skądka v ce
Woda tak przezérno?
Temu, ze vcig turzec mdzesz,
Njijak v molu nješťanjesz?
O, vjic jide jak tē vprzódk
Moja strużko vjérno!...

CH Ę CZ.

Chęc z dzis vaju rodno
Stęna z novim zrębem.
Vaju vjito!
Je dzis midze vama
Teskno, vaju głodno!
Dzis ju nje je sama,
Nje je skjidlim kłębem —
Stoji krznjato!

Roczi lud svo jv jizbe. —
Vjesel se prze stole
Kormą decha,
Przepij lejkim vjinem
Strużkov, polnich kvjatov —
Vjerńi na svi role...
Kuczkov klin bij klinem
Jakno zgrzecha.

Smjenje bedzesz mjała,
Corko jezor, lasov —
Redosc serca!
Kjejde z wokna checze
V Bozi svjat mdzesz zdrzała
Prze szemarze kłosov,
Strojno vkrutkę zvecze...
Będz tak z serca!

Stójac cechi v dvjierzach,
V progow, v cenje lepe —
V dukt zdrze rzekji —
V dukt tvi rzekji žeco...
Njebo chmurni v blonach,
Brzadovich drzew czepe
Z progow pcho do kleco...
Chęc że roczi!

Z przeszlosce.

— Pomorskji universitet v Grifiji (Greifswald) je założoni 17 rujana (m. X) 1456 roku przez Kaszebskjigo knjeza Vartistova IX (1417 — 1457). Rektore nominalnim vjedno beł knjez. Ne wuczelnje zorganizovot Henrik Rubenov. Do tego czasu Kaszebji studjovele na universitece v Pradze.